ТРАГІЧНЕ СТАНОВИЩЕ

(КОСА ЧАСУ)

© Український переклад. Ю. Я. Лісняк, 1992.

Що так незмірно надокучило вам,

Прекрасна дамо?

"Комус"

Був тихий і ясний вечір, коли я вийшла пройтись по славному місті Едіні. На вулицях панував страшенний гамір і штовханина. Чоловіки балакали. Жінки кричали. Діти галасували. Свині верещали. А колеса — гуркотіли. Бики — ревли. Корови — мукали. Коні — іржали. Коти — нявчали. Собаки — танцювали. Танцювали! Чи то ж можливо? Танцювали! Гай-гай, подумала я, для мене пора танців минула! Так буває завжди. Цілий рій журливих спогадів прокидається часом у душі генія й поета-споглядача, особливо генія, рокованого на безнастанну, постійну і, можна сказати, тривалу — так, тривалу й тривку — гірку, болючу, тривожну — і, хай не боронять мені сказати,— дуже тривожну дію ясного, божественного, небесного, високого, шляхетного й очисного впливу того, що по праву можна назвати найзавиднішою, воістину завидною — ні, преблагороднішою, найбільш солодко-неземною і, так би мовити, найзвабливішою (коли пробачите мені такий несподіваний вираз) річчю в усьому світі (даруй, любий читачу!). Одначе я дозволила собі захопитись. Кажу ще раз — у такій душі стільки спогадів здатна пробудити будь-яка марничка! Собаки танцювали! А я — я не могла! Вони викаблучувались — я плакала. Вони стрибали — я гірко ридала. Зворушлива картина! Освіченому читачеві вона напевне нагадує чудові рядки про загальну відповідальність на початку третього тому класичного китайського роману знаменитого Чай Сам-п'ю. В моєму самотньому блуканні по місту

я мала двох скромних, але відданих супутників. Діана, моя люба пуделиця! Чарівне створіння! На єдине око її звисав жмуток шерсті, на шиї був прегарно пов'язаний блакитний бант. Діана мала не більше п'яти дюймів зросту, зате голова в неї була трохи більша від тулуба, а хвіст, відрубаний зовсім куцо, надавав цій неабиякій тваринці вигляду ображеної невинності, і тому вона була загальною улюбленицею.

А Помпей, мій негр — любий Помпей! Як мені забути тебе? Я спиралась на Помпеєву руку. Зріст його був три фути (я люблю точність), вік — сімдесят, а може, й вісімдесят років. Він був кривоногий і опасистий. Рот його, як і вуха, важко було назвати маленькими. Але зуби його були наче перли, а білки величезних банькатих очей аж світились. Природа не наділила його шиєю, а кісточки (як звичайно в представників його раси) помістила посеред ступні. Одягнений він був навдивовижу просто. Весь його убір складався з десяти дюймової нашийної хустки та майже нового сукняного пальта, що належало колись високому й ставному докторові Грошолуппові. То було чудове пальто. Гарно покроєне. Гарно пошите. Пальто було майже нове. Помпей притримував його обома руками, щоб воно не впало в багно. f

Нас було троє, і дрох я вже змалювала. Був ще й третій, і тим третім булагя сама. Я — синьйора Псіхея Зенобія. А зовсім не Сюкі Снобе. У мене дуже імпозантна зовнішність. Того дня на мені була малинова атласна сукня й небесно-блакитна арабська мантилья. Сукня була оздоблена зеленими аграфами й сімома вишуканими оборками з жовтогарячих аврикул. Отже, я була третьою. Була пуделиця. Був Помпей. І була я. Нас було троє. Кажуть, що й фурій спершу було тільки три: Мельті, Німі й Геті — Думка, Пам'ять, Цигикалка.

Спираючись на руку галантного Помпея, супроводжувана на пристойній відстані Діаною, я йшла однією з людних і мальовничих вулиць нині спустілої Едіни. Раптом перед моїми очима постала церква — готичний собор, величезний, старовинний, із високим шпилем, що стримів у небо. Що за безумство опанувало мене? Нащо заквапилась я назустріч фатумові? Мене охопило невтримне бажання зійти на запаморочливу

височінь і звідти глянути на величезне місто. Двері собору були відчинені, ніби запрошували ввійти. Доля моя була вирішена. Я вступила під похмуре склепіння. Де був мій ангел-охоронець, якщо такі ангели існують? Якщо! Коротке, але зловісне слово! Цілий світ таємниць, значень, сумнівів і невідомості міститься в твоїх чотирьох літерах! Я вступила під похмуре склепіння! Я ввійшла, нічого не зачепивши своїми жовтогарячими оборками, я пройшла під порталом і опинилась у переддвер'ї храму. Так, кажуть, могутня річка Альфред текла під морським дном, не псуючись і не промокаючи.

Я думала, що сходам не буде кінця. Кругом! Так, сходи йшли кругом і вгору, кругом і вгору, кругом і вгору, поки мені й догадливому Помпеєві, на якого я спиралася з усією довірливістю першої прихильності, не спало на думку, що верхній кінець цих величезних кручених сходів випадково, а може, й навмисне знято. Я зупинилась передихнути; і тут сталося щось аж надто важливе як у моральному, так і в філософському розумінні, щоб це можна було обминути мовчанкою. Мені здалось — я навіть була певна й не могла помилитися, бо я вже кілька хвилин уважно й тривожно спостерігала рухи моєї Діани,— ще раз кажу, помилитись я не могла,— Діана зачула пацюка! Я зразу звернула на це Помпеєву увагу, і він... він погодився зі мною. Після цього вже не було жодної розумної підстави для сумніву. Пацюка зачуто — і зачула його Діана. Господи! Я повік не зможу забути гострого хвилювання тої миті. Пацюк! Він був там — тобто був десь там. Діана зачула пацюка. А я — я не могла! Отак, кажуть, прусські іриси для декого мають дуже сильний і приємний запах, інші ж його зовсім не відчувають.

Ми нарешті подолали сходи, і нам лишилося до верху ще три чи чотири приступки. Ми піднімались далі, і ось лишилася одна приступка. Одна приступка! Який безмір людського щастя або нещастя залежить від однієї приступки в великих сходах людського життя! Я подумала про себе, потім про Помпея, потім про таємничий нез'ясовний фатум, что оточував нас. Я подумала про Помпея — леле, я подумала про любов! Я подумала про свої численні хибні кроки не на ті приступки, що слід; про вже зроблені кроки і про майбутні. Я вирішила бути обачнішою,

стриманішою. Я кинула Помпеєву руку і без його допомоги зійшла на останню приступку, опинившись у горішньому приміщенні дзвіниці. Діана зразу наздогнала мене. Тільки Помпей лишився позаду. Стоячи на горі, я покликала його до себе. Він простяг до мене руку, але, на лихо, мусив для цього пустити з руки пальто, яке доти міцно тримав. Невже боги ніколи не покинуть переслідувати нас? Пальто впало, однією ногою Помпей наступив на довгу полу, що волочилась по сходах, спіткнувся й упав — такий наслідок був неминучий. Він упав уперед і своєю проклятою головою з усього розгону штовхнув мене... в груди. І я разом із ним полетіла сторчака на тверду, брудну, огидну підлогу. Але моя відплата була неминуча, раптова й повна. Розлючено вхопивши його обома руками за чуприну, я видерла добрячий жмут дрібно-кучерявого чорного волосся і з виразом щонайглибшої зневаги кинула його геть від себе. Жмут упав поміж мотузами від дзвонів і зависнув там. Помпей підвівся безмовно. Але жалібно подивився на мене своїми великими очима й зітхнув. О боги! Як він зітхнув! Те зітхання запало мені в серце. А те волосся — та повсть! Якби я могла дістати її, я б її обмила сльозами, засвідчуючи свій жаль. Та леле! Я не могла дотягтися до неї. Вона теліпалась між мотуззя від дзвонів, неначе жива. Мені здавалося, що волосини стали дибом від обурення. Отак happydandy Flos Aeris на Яві, як розповідають, цвіте прегарними квітками, які не засихають, навіть коли рослину вирвати з корінням. Тубільці підвішують її на шворці до стелі й цілі роки тішаться чудовими пахощами.

Тепер ми замирились і обоє почали шукати очима вікна, з якого можна б подивитись на місто Едіну. Та вікон не було. Світло проникало до тьмавого приміщення тільки крізь один квадратний отвір з фут завширшки, що був на висоті семи футів від підлоги. Та хіба завзяття щирої душі не переможе всього? Я надумала видертись до того отвору. Навпроти нього стояла якась кабалістичного вигляду машинерія з безлічі трибків, коліщат та вісьок; із неї вистромлявся надвір, крізь той отвір, залізний стрижень. Між коліщатами й стіною, в якій був отвір, я ледве могла пролізти. Але я відчайдушна й уперта. Я підкликала до себе Помпея.

— Бачиш той отвір, Помпею? Я хочу виглянути в нього. Ти стань під самим отвором, отак. А тепер простягни руку, і я на неї стану — отак. А тепер другою рукою допоможи мені здертись тобі на плечі.

Він зробив усе, як я хотіла, і я, зіп'явшись угору, пересвідчилася, що легко можу просунути в отвір голову. Вигляд був розкішний. Щось краще годі уявити. Я тільки загаялася трохи, наказуючи Діані сидіти тихо й запевняючи Помпея, що буду обережна й не давитиму йому на плечі надто сильно. Я сказала йому, що буду з ним м'яка — оссі тандр ке бефстек (1). Віддавши таким чином належне своєму вірному другові, я ревно заглибилась у споглядання картини, що з такою готовністю простелилась перед моїми очима.

(1) М'яка, як біфштекс (калічена фр.).

Проте я не стану розводитись на цю тему. Я не описуватиму міста Единбурга. Хто ж не бував у місті Единбурзі! Кожен бував у Единбурзі — стародавній Едіні. Я обмежуся безпосередніми подробицями своєї прикрої пригоди. Задовольнивши до певної міри свою цікавість щодо розмірів, розташування й загального вигляду міста, я знайшла час і на огляд церкви, в якій перебувала, та витонченої архітектури дзвіниці. Я завважила, що отвір, у який я вистромила голову, був на циферблаті величезних дзиґарів і з вулиці, напевне, мав вигляд великої дірки для ключа, як то буває у французьких кишенькових годинниках. Нема сумніву, що призначення його — давати змогу доглядачеві в разі потреби переводити стрілки зсередини. Мене здивувала величина тих стрілок — довша з них була не менш як десять футів завдовжки, а завширшки в найширшому місці дюймів вісім-дев'ять. Видно було, що вони зроблені з міцної сталі й мають гострі краї. Відзначивши ці подробиці й деякі інші, я знову звернула погляд на розкішний краєвид унизу й скоро вся поринула в споглядання.

Через кілька хвилин мене пробудив із нього голос Помпея: той сказав, що не може витримати мене довше, і зажадав, щоб я, з ласки своєї, вже злазила. Це було нерозумне прохання, і я так йому й сказала,

не шкодуючи слів. Він відповів, явно не зрозумівши мене. Я, звісно, розсердилась і навпростець заявила йому, що він дурень, Що він допустився "ні-теліги-ні-цп"} що думки його не "спиртуалістичні", а слова — "галіматня". Цим він задовольнився, і я вернулась до споглядання.

Після цієї суперечки минуло з півгодини; я весь час самозаглиблено милувалась неземним видовищем унизу, коли враз мене пробудив лагідний доторк чогось холодного до потилиці. Чи варто казати, що я глибоко стривожилась? Я знала, що Помпей у мене під ногами, а Діана, згідно з моїм прямим наказом, сидить на своїх задніх лапах у найдальшому кутку. Що ж це таке? Гай-гай! Я це зрозуміла аж надто швидко. Трохи повернувши голову, я, на свій невимовний жах, побачила, що довга, блискуча, схожа на ятаган хвилинна стрілка дзиґарів, рухаючись по циферблату, опустилась на мою шию. Я зрозуміла, що не можна гаяти й миті. Я зразу сіпнулась назад, та було запізно. Ніякої змоги витягти голову з тієї страхітної пастки, в яку я так легко попалась і яка стискалася далі так швидко, що від самої думки про те жах брав. Годі уявити мою смертельну тривогу в ту хвилину. Я підняла руки й з усієї сили спробувала підняти важезну сталеву штабу. З таким самим успіхом я б могла піднімати цілий собор. А стрілка спускалась нижче й нижче, затискала мене дужче й дужче. Я закричала Помпеєві, просячи допомоги, але він відказав, що я образила його твердженням, ніби в нього "гола матня". Я верескнула, кличучи Діану, але та відповіла тільки своїм "гав-гав": мовляв, я ж наказала їй "сидіти в кутку й не ворушитись". Отже, годі було сподіватись рятунку від моїх супутників.

Тим часом важка, жахлива Коса Часу (бо тепер я зрозуміла дослівне значення цього риторичного виразу) не зупиняла свого руху — і не збиралась зупиняти. Вона спускалась і спускалась. Вона вже заглибила свій гострий край на цілий дюйм у мою шию, і всі мої чуття потьмарились і затуманились. То мені здавалось, ніби я в Філадельфії зі статечним доктором Грошолуппом, то — в приватній вітальні містера Блеквуда вислухую його неоціненні настанови. Потім вернулися любі спомини про давніші, кращі часи, і я почала думати про щасливу пору, коли світ не був іще пустелею, а Помпей зовсім не знав жорстокості.

Цокання механізму розважало мене. Я кажу — розважало, бо тепер мої почуття наближались до цілковитого щастя, і найменші дрібнички тішили мене. Безупинне "тік-так, тік-так, тік-так" лунало в моїх вухах, як наймелодійніша музика, а часом навіть нагадувало чарівні проповіді доктора Оллапода. А потім ще великі цифри на циферблаті — який розумний, який же розумний вигляд вони мали! Врешті вони пустились танцювати мазурку, і найдужче мені сподобалось, як танцює цифра V. Вона, очевидно, дістала чудове виховання. В ній не було нічого вульгарного, в рухах її — навіть тіні нескромності. Вона виконувала чарівні піруети, крутячись на гострому кінці. Я хотіла було запропонувати їй стільця, бо танець наче втомив її, і тільки тоді цілком усвідомила своє катастрофічне становище. Так, катастрофічне! Стрілка вп'ялась мені в шию вже на два дюйми. Мене проймав гострий біль. Я кликала смерть і в своїх муках мимохіть декламувала вишукані рядки поета Мігеля де Сервантеса:

Ванні Бюрен, тан ескондіда,

Квері но те сенті венні

Полк на пляжі деллі морі,

Номі, торні, дарі, віді!

Та ось насунулось нове страхіття, таке, що могло потрясти найміцніші нерви. Від невблаганного натиску стрілки мої очі почали вилазити з очниць. Поки я задумалась, як же я обходитимусь без них, одне й зовсім вискочило з голови і, скотившись по крутому дахові дзвіниці, впало в ринву, що тяглася понад краєм церковної покрівлі. Сама втрата ока не так дошкулила мені, як той нахабний вираз незалежності й зневаги, з яким воно дивилося на мене зі своєї ринви. Воно лежало там якраз навпроти мого носа, і пихатий вигляд його був би кумедним, якби не був таким відворотним. Досі на мене ще ніхто так не кліпав і не моргав. Така поведінка мого ока в ринві не тільки дратувала відвертою

нахабністю й безсоромною невдячністю, вона ще була й надзвичайно незручна для мене через ту спорідненість, яку завжди відчувають двоє очей з тієї самої голови, хоч би як далеко одне від одного вони опинились. Тому я теж була хіть-не-хіть змушена кліпати й моргати в такт із тим паскудством, що лежало в мене перед носом. Та скоро мені полегшало, бо друге око теж випало. Падаючи, воно покотилось туди ж, куди й перше (може, порозумілись?). Із ринви викотились обоє разом, і я, власне, була дуже рада, що спекалась їх.

Стрілка вже врізалась мені в шию на чотири з половиною дюйми, їй лишилось перетнути тільки смужечку шкіри. Мене сповнювало безмежне щастя, бо я відчувала, що не далі як за кілька хвилин буду порятована з цього прикрого становища. І ці сподівання не підвели мене. Точно о п'ятій годині двадцять п'ять хвилин пополудні величезна хвилинна стрілка в своєму страхітливому русі просунулась настільки, що перерізала мою шию до кінця. Мені не жалко було бачити, як голова, що завдавала мені стільки клопоту^ врешті розлучилася з тілом. Вона спершу скотилася з вежі, потім на мить затрималась у ринві, а тоді підстрибнула й приземлилась посеред вулиці. Щиро признатися, всі мої почуття тепер мали вкрай дивний — ні, вкрай загадковий,

украй несподіваний і незбагненний характер. Я сприймала все ніби в двох місцях водночас. Головою я думала, що це я, голова, і є справжня синьйора Псіхея Зенобія, і тілом теж думала, що справжня я — це моє тіло. Аби прояснити ці думки, я сягнула до кишені по табакерку, але, діставши її й спробувавши вжити понюшку її благодійного вмісту, враз пригадала свою дивовижну втрату і кинула табакерку до голови. Та з великою насолодою взяла понюх і вдячно усміхнулася мені. А за хвилину звернулась до мене з промовою, яку я, не маючи вух, не могла розчути до пуття. Проте я збагнула, що її дивує моє бажання жити далі за таких обставин. На закінчення вона зацитувала прекрасні вірші Аріосто:

Іль повер омо ке нон сера корті

Й відважно б'ється тенті ері морті,-

таким чином порівнюючи мене з героєм, який у запалі бою, не помітивши, що його вбито, далі громить ворогів із незломною відвагою. Тепер ніщо не перешкоджало мені злізти додолу, і я так і зробила. Що такого незвичайного побачив Помпей у моїй зовнішності, я так і не зрозуміла. Він роззявив рот від вуха до вуха й заплющив очі так, ніби силкувався повіками роздушити горіхи. Врешті, скинувши пальто, одним стрибком вилетів на сходи й зник. Я жбурнула вслід негідникові гнівні Демосфенові слова:

Ендрю О'Флегетон, ти кидаєш мене? —

а потім обернулася до мого любенького серденяточка, до одноокої кудлатої Діани. О горе! Яка жахлива картина постала перед моїми очима! Чи не пацюка, що шаснув у свою нору, побачила я? Чи ото не кісточки мого ангелочка, жорстоко зжертого потворою? О боги! І що це я бачу — чи то відлітає не дух, не тінь, не привид мого любого щенятка, яке щойно так мило й сумно сиділо в куточку? Та слухайте! Воно озвалося, і це, о небо, слова німецької мови, мови Шіллера:

Унд стабі дук, зо стабі дун,

Дук зі! Дук зі!

Гай-гай! Чи ж не правдиві ці слова?

Коли помру, то знай — помру

За тебе, так, за тебе!

Миле створіння! Воно теж віддало своє життя за мене. Без собаки, без негра, без голови — що тепер лишається від нещасливої синьйори Псіхеї Зенобії? Ох, нічого. Всьому кінець.